

УДК 351.746.1

О.І. ХАРАБЕРЮШ, канд. юрид. наук,
Управління СБ України в Донецькій області

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Ключові слова: культурні цінності, контрабанда, протидія, оперативно-розшукове забезпечення

Попит на історичні і художні цінності, зокрема антикварні, різко збільшив кількість злочинних посягань на них. Контрабандні операції з художніми і історичними цінностями сьогодні мають масовий характер. І справді, у сучасних економічних реаліях грошова спроможність культурних цінностей зростає більше, ніж вартість дорогоцінних металів чи конвертованих валют. Так, вартість одного грама «скіфського» золота коштує у 350 разів дорожче такої ж ваги звичайного золота [1, с.30; 2]. Особливої небезпечності набуває цей злочин тепер, коли загострилася світова економічна та фінансова криза, наслідком якої є знецінення національної та іноземної валюти, посилення інфляційних процесів, масові звільнення людей з роботи, зниження рівня заробітних плат, несвоєчасність виплат пенсій тощо.

Окремим питанням протидії такому специфічному різновиду контрабанди, як контрабанда культурних цінностей приділялась увага у наукових працях Є.П. Гайворонського [3], О.О. Кравченко [4], О.С. Мільчуцької [5], Ю.А. Молчанова [6], Є.П. Озернюка [7], Я.В. Фурмана [8] та деяких інших. Але проблемам оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді культурних цінностей увага практично не приділялась. Тому метою статті є аналіз окремих елементів оперативно-розшукової характеристики контрабанди культурних цінностей та особливості оперативно-розшукового забезпечення протидії їй в умовах чинного КПК України і можливостей сучасних інформаційних технологій.

За даними Інтерполу, в країнах Західної Європи (Німеччина, Австрія, Італія, Франція та ін.) діє більше 40 груп контрабандистів, що спеціалізуються на скоєння цього злочину. Переважна більшість з них – вихідці з колишнього Радянського Союзу, що залишили в країні розгалужені зв'язки і спільників, які забезпечують пошук, скупку і вивіз цінностей з країни. Для реалізації культурних цінностей, що поступають нелегальними каналами, на Заході ними створена ціла мережа спеціалізованих магазинів (у США, Італії, Ізраїлі, Франції, Англії предметами культури торгують більше 100 магазинів, а в Німеччині їх близько 6 тисяч) [2, с.56].

Варто відзначити, що культурні цінності виступають предметом різних суспільних відносин, а контрабанда цих цінностей призводить до порушення їх функціонування.

Аналіз робіт, які присвячені дослідженню оперативно-розшукової характеристики окремих злочинів [9–12] дозволяє виділити один з основних її елементів – предмет злочину. Це наукове поняття найбільш досліджено в кримінально-правовій науці і вирізняється фундаментальним значенням для кримінально-правової доктрини, законотворення і юридичної практики. Зокрема, без правильного встановлення предмета злочину є проблематичним, а інколи й неможливим, вирішення питання щодо оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді культурних цінностей та притягнення особи до кримінальної відповідальності.

В законодавстві (ст.1 [13]) та науковій літературі ми не знайшли чіткого визначення культурних цінностей як предмета контрабанди [14]. Належність об'єкта до культурної цінності визначає державна експертиза культурних цінностей, яка складається з всебічного аналізу і вивчення культурної цінності об'єктів, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернутих в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави, за

результатами яких складається експертний висновок (п.2 [15]).

Видно, що чинне законодавство не дає вичерпного переліку предметів, що є культурними цінностями, а визначає лише їх видові ознаки. В окремих нормативно-правових актах дається вичерпний перелік предметів, що відносяться до певного виду культурних цінностей. Зокрема, в наказі Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України від 01.03.2001 року № 4 конкретизується, що відноситься до унікальних та рідкісних музичних інструментів, як виду культурних цінностей.

Ми згодні з Є.П. Гайворонським, що необхідно встановити в законодавстві більш чіткі ознаки, за наявності яких продукт людської діяльності може бути визнано культурною цінністю [3, с.9] і це, на нашу думку, повинно підтверджуватись експертизою.

Для ефективного оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді культурних цінностей необхідно знати рівень злочинності в досліджуваній сфері, її структуру, динаміку, «географію» тощо.

Рівень контрабанди культурних цінностей складає в середньому 30 злочинів на рік і становить 3 % у структурі всієї контрабанди (2001 рік – 1,7 %; 2002 – 2,7 %; 2003 рік – 2,2 %; 2004 рік – 3,9 %; 2005 рік – 2,8 %; 2006 рік – 4,9 %; 2007 рік – 3,9 %, 2008 рік – 3,3 %, 2009 рік – 4,4 %; 2010 рік – 6,3 %, 2011 рік – 5,1 %). При вчиненні злочину корисливі мотиви мали місце у 89,5 % випадків, некорисливі – у 10,5 %. Предметом злочину були ікони у 25,6 % випадків, монети – 20,9 %, медалі й ордени – 11,6 %, картини – 9,3 %, археологічні предмети – 7 %, інше – 25,6 %

Досліджуваний злочин має високий рівень латентності, який згідно з наведеними експертними оцінками може сягати 90% від усіх фактично вчинених злочинів [3, с.9]. Протягом 2001–2011 років динаміка контрабанди культурних цінностей складає більш 129 %.

Що стосується «географії» контрабанди культурних цінностей, то вона вчинюється в основному на західному кордоні України й у

міжнародних аеропортах (насамперед ідеться про Державний міжнародний аеропорт «Бориспіль»). У 20 % контрабанди культурних цінностей мало місце незаконне переміщення цих предметів до Російської Федерації, у 10 % – до інших країн СНД, у 20 % – до Польщі, у 36,7 % – до інших країн ЄС, у 13,3 % – до інших країн світу [3, с.9–10].

Стосовно стану працевлаштування та професійної діяльності осіб, які вчинили контрабанду культурних цінностей, матеріали СБУ наводять наступні цифри: безробітні становлять 44,8 %, приватні підприємці – 13,8 %, працівники залізниці – 10,3 %, працівники Міністерства закордонних справ та посольств – 10,3 %, водії – 6,9 %, колишні військовослужбовці – 6,9 %, працівники державних підприємств – 6,9 % [16].

Щодо напрямку незаконного переміщення культурних цінностей, то аналіз кримінальних проваджень свідчить, що лише у 2,6 % випадків зафіксовано ввезення цих предметів в Україну, а у 97,4 % правопорушень особи робили спробу вивезти їх за межі України. За країнами, до яких зловмисники намагалися перемістити культурні цінності, поділ такий: США – 36,8 %, країни Західної Європи – 39,5 %, Російська Федерація – 10,5 %, інші країни СНД – 5,3 %, інші країни світу – 7,9 %. Наведені дані ілюструють ринковий попит на предмети антикваріату у відповідних країнах, їх економічний добробут, пріоритетні напрямки службових та туристичних маршрутів громадян України, які становлять переважну більшість серед правопорушників – 84,2 %, тоді як громадян США й Канади – 5,3 %, громадян країн ЄС – 10,5 % [3, с.11]. Великий відсоток громадян України серед правопорушників визначає необхідність профілактичної роботи правоохоронних органів серед них, а також окреслює окремий напрямок оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді культурних цінностей.

До основних чинників контрабанди культурних цінностей можна віднести: наявність культурних цінностей на території України. Вітчизняна мережа музеїв налічує 1269 уста-

нов (з яких державних – 376), кількість експонатів основного фонду – понад 11 млн.; стійкий попит (колекційний або комерційний) на культурні цінності у світі; невідповідність українських і світових цін на ці предмети, що спричиняє отримання великої вигоди злочинцями від реалізації контрабандних культурних цінностей; наявність в Україні легального й нелегального антикварних ринків, де, зокрема, відбувається придбання контрабандистами культурних цінностей; низький рівень охорони культурних цінностей, недостатнє фінансування відповідних заходів; проведення незаконних археологічних розкопок; глобалізаційні процеси [3, с.11–12].

Окремими напрямками оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді культурних цінностей, на яких треба зупинити увагу, ми вважаємо, є профілактика цього злочину та охорона об'єктів культурної спадщини.

Профілактика являє собою один з найбільш дієвих засобів протидії злочинам та правопорушенням. Вона дозволяє блокувати й нейтралізувати соціально шкідливі прояви злочинності на етапі формування антисуспільного діяння, а також перервати вже розпочату протиправну діяльність до настання шкідливих наслідків [17, с.21; 18]. Маркування є одним із засобів протидії підробкам документів, предметів культурного надбання або крадіжками таких речей. Найбільш досконалим методом маркування може бути захист предмета із застосуванням радіоізотопів слабкої активності, мітки якого напряму не виявляються дозиметричною технікою, що серійно випускається. Над таким методом тривалий час працювали [19].

Складність оперативно-розшукового забезпечення протидії злочинним посяганням на культурні цінності обумовлена певними чинниками:

1. Як правило, злочини вчиняються стійкими і законспірованими групами.

2. Скоєнню цих злочинів в більшості випадків передують ретельна підготовка, яка передбачає вивчення об'єкту посягання, розробку

плану дії з розподілом ролей між співучасниками підбір і виготовлення технічних пристосувань, які полегшують проникнення.

3. З моменту скоєння злочину до моменту його виявлення і повідомлення правоохоронним органам проходить як правило досить багато часу.

4. Багато злочинців не були раніше судимі і на обліках в міліції не стояли, що ускладнює їх встановлення і розшук.

5. Гострий дефіцит кваліфікованих співробітників правоохоронних органів і низький рівень взаємодії оперативних підрозділів.

Комплекс оперативно-розшукових заходів, які проводяться у зв'язку з протидією контрабанді культурних цінностей, мають на меті вирішення конкретно визначених завдань. Головними серед них є: виявлення справжніх володарів предметів контрабанди; викриття джерела надходження контрабандних предметів; з'ясування кола осіб, які відповідно причетні до проведення незаконних дій, пов'язаних з заволодінням культурних цінностей; повернення в Україну незаконно вивезених за кордон цінностей чи отримання їх еквівалента в іноземній чи національній валюті за умови, якщо самі предмети повернути неможливо тощо.

Для оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді культурних цінностей дуже прийнятним є зарубіжний досвід, зокрема в США ФБР широко використовує фіктивні організації, ділові і торгові підприємства, корпорації, приватні установи і фірми, забезпечені відповідними легендами. Створення і функціонування легендованих об'єктів (підприємств, установ, організацій і підрозділів) передбачено, як метод оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів, п.16 ч.1 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Проте порядок їх створення і механізм функціонування в Законі «Про оперативно-розшукову діяльність» і відомчих наказах не роз'яснений.

Міжнародна практика та аналіз розслідуваних злочинів свідчить, що створення і розвиток мережі легендованих підприємств до-

зволить цілеспрямовано одержувати оперативну інформацію, документувати злочинні дії (фото-відео фіксація), виявляти латентних злочинців і канали збуту викраденого.

Глобалізаційні процеси спричиняють проникнення злочинності в найрізноманітніші сфери соціального, економічного і політичного життя суспільства. Звернемося до «Електронної комерції», яка використовує можливості мережі Інтернет і з кожним роком поширюється. На сьогодні в Інтернет відкрито безліч магазинів, що пропонують споживачам всілякі товари, у тому числі і антикваріат. Вивчення ресурсу Інтернет виявило більше 5000 спеціалізованих віртуальних антикварних сайтів щодо купівлі-продажу культурних цінностей. Тому, ми вважаємо, оперативним підрозділам необхідно використовувати нові можливості отримання оперативної інформації для протидії контрабанді культурних цінностей і інших предметів, визначених у ст.ст.201 та 305 КК України [20, 21].

Узагальнюючи, можна означити, що для ефективного оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді потрібно: чітко визначити поняття культурних цінностей та окреслити їхній склад, систематично проводити профілактичну роботу, використовувати можливості сучасних інформаційних технологій і систем для отримання інформації, здійснювати внутрішню та зовнішню взаємодію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьомін Ю. Про необхідність вдосконалення законодавства щодо порядку переміщення через митний кордон України культурних цінностей / Ю. Дьомін, О.Кравченко // Вісник прокуратури. – 2001. – № 7. – С. 27–32.
2. Кондратьєв Я. Ю. Контрабанда. Засоби попередження та протидії : навч. посібник / Я. Ю. Кондратьєв, В. В. Романюк. – К. : МІВВЦ, 2001. – 116 с.
3. Гайворонський Є. П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. П. Гайворонський. – Харків, 2009. – 21 с.

4. Кравченко О. О. Суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч.1 ст.201 КК України / О. О. Кравченко // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 509–512.

5. Мільчуцька О. С. Боротьба зі злочинними посяганнями на культурні цінності України / О. С. Мільчуцька // Юрид. весті. – 2003. – № 2. – С. 84–89.

6. Молчанов Ю. А. Проблеми незаконної торгівлі культурними та історичними цінностями / Молчанов Ю. А. // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. – К., 1998. – 452 с.

7. Озернюк Є. Організаційно-правове забезпечення боротьби з контрабандою культурних та історичних цінностей / Є. Озернюк // Митна справа. – 2002. – № 2. – С. 83–85.

8. Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судові експертизи; оперативно-розшукова діяльність» / Я. В. Фурман. – К., 2009. – 20 с.

9. Антонов К. В. Особливості оперативно-розшукової характеристики економічних злочинів / К. В. Антонов // Вісник Львівськ. ін-ту внутр. справ. – 2003. – № 3. – С. 3–14.

10. Пчолкін В. Д. Поняття характеристики злочинів у теорії оперативно-розшукової діяльності / В. Д. Пчолкін // Вісник Луганськ. акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України : Методологічні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах. – 2004. – № 2. – Ч. 1. – С. 67–76.

11. Хараберюш І. Ф. Організаційно-тактичні засади діяльності органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо протидії злочинності : монографія / В. П. Меживой, І. Ф. Хараберюш, М. Л. Шелухін. – К. : ДП «Друкарня МВС України», 2010. – 260 с.

12. Ортинський В. Л. Оперативно-розшукова характеристика нелегальної економічної діяльності у державному секторі / В. Л. Ортинський // Бюлетень з обміну досвідом роботи. – 2004. – № 155. – С. 52–58.

13. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» : від 21.09.1999 р., № 1068–XIV // ВВР України. – 1999. – № 48. – Ст. 405.

14. Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про ратифікацію Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» : від 10.02.1988 р., № 5396–XI // ВВР України. – 1988. – № 8. – Ст. 221.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» : від 26.08.2003 р., № 1343.

16. Офіційний сайт СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/search/results?&mustWords=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0&searchPublishing=1&page=16>.

17. Литвинов А. Н. Профилактика престу-

плений. От теории к практике : науч.-практ. пособие / А. Н. Литвинов, Т. С. Гавриш. – М. : ИКФ «ЭКМОС», 2003. – 160 с.

18. Система «Хранитель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://supershtrih.ru/gotovyie-resheniya/sistema-hranitel.html>.

19. Пающик І. І. Способи і засоби захисту носіїв інформації та предметів культурно-історичної спадщини України з використанням радіоізотопів / І. І. Пающик // Вісник Акад. внутр. справ. – 2001. – № 4. – С. 271–273.

20. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні / затв. спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України : від 16.11.2012 р., № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

21. Отримання інформації з телекомунікаційних мереж мобільного зв'язку та її використання у кримінальному провадженні : науково-практичний посібник / [О. В. Меживой, О. І. Хараберюш, Д. В. Безруков, І. Ф. Хараберюш] ; за ред. професора І. Ф. Хараберюша. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2013. – 297 с.

Хараберюш О. І. Особенности протидії контрабанді культурних цінностей / О. І. Хараберюш // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 287–291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_51.pdf

Розглядаються напрями оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді культурних цінностей. Визначається роль сучасних інформаційних технологій та систем.

***

Хараберюш А.И. Особенности противодействия контрабанде культурных ценностей

Рассматриваются направления оперативно-розыскного обеспечения противодействия контрабанде культурных ценностей. Определяется роль современных информационных технологий и систем.

***

Haraberjush A.I. Features of Counteraction to Contraband Cultural Values

In article on base of the analysis of the scientific publishing, the thoughts scientific workman, the first experience are defined reasons of the arising the contraband as economic crime, which is made by transnational criminal shaping, and are marked directions of the reluctance.